

Program ochrony zasobów genetycznych koni sokólskich

1. Słownik pojęć

Użyte w treści Programu nazwy oznaczają:

- 1) Program ochrony – program ochrony zasobów genetycznych koni sokólskich,
- 2) Program hodowlany – program doskonalenia koni rasy zimnokrwistej w typie sokólskim,
- 3) Instytut – Instytut Zootechniki Państwowy Instytut Badawczy, podmiot upoważniony Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi do koordynacji lub realizacji programów ochrony zasobów genetycznych zwierząt,
- 4) Związek – Polski Związek Hodowców Koni/Okręgowe Związki Hodowców Koni, podmiot prowadzący księgę stadną koni ras zimnokrwistych oraz ocenę wartości użytkowej koni,
- 5) Grupa Robocza – Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni powołaną zarządzeniem Dyrektora Instytutu Zootechniki PIB nr 7/15 z dnia 23.03.2015 r.
- 6) Komisja oceniająca – komisja powołana przez prowadzącego księgę, złożona z przedstawicieli Polskiego Związku Hodowców Koni. W pracach komisji może brać udział koordynator programu ochrony, lub inna osoba delegowana przez IZ PIB.

2. Historia rasy

Konie sokólskie zostały uznane za regionalny typ koni zimnokrwistych w połowie XX wieku. Na ich ukształtowanie kolosalny wpływ miały warunki środowiska północno-wschodniej Polski, odznaczające się surowym klimatem, krótkim okresem wegetacji (170–180 dni) i słabszymi szczerkowo-bielicowymi glebami. Materiał wyjściowy do wytworzenia koni sokólskich stanowiły prymitywne konie, zwane mierzynami. Odnaczały się dużą siłą, mimo niskiego wzrostu i niedużej masy, a także odpornością na niesprzyjające warunki środowiska, przystosowaniem do pracy w zaprzęgu i pod siodłem. Mimo to nie nadawały się do cięższych prac polowych i transportowych. To wpłynęło na poszukiwanie przez rolników koni o większej masie, rośniejszych w typie do prac w rolnictwie i transporcie.

Początki zorganizowanej hodowli koni na terenie Białostoczczyzny datują się od 1846 r. Polityką hodowlaną kierował wówczas Główny Zarząd Stadnin Państwowych, działający za pośrednictwem Wileńskiej Stacji Ziemskiej. Na skutek działań podjętych przez Sekcję Chowu Koni Wileńskiego Towarzystwa Rolnego zaczęto importować ogiery rasy norfolk-bretońskiej, ardeńskiej i belgijskiej, a częściowo również suffolk. Wytworzone w ten sposób konie w typie zimnokrwistym znalazły duże uznanie wśród właścicieli części gospodarstw północno-wschodnich ziem Polski. Centrum hodowli koni zimnokrwistych mieściło się w okolicach Grodna, Indury, Sokółki i Dąbrowy Białostockiej. Z tych terenów, poprzez jarmarki, np. w Ciechanowcu, przenikały one na teren pozostałej części Królestwa Polskiego, a nawet do Prus.

W 1928 r., założono w ramach nowo powstałego Białostockiego Związku Hodowców Koni, dwa Koła Hodowców Koni Artyleryjskich – jedno w Sokółce, drugiego zaś w Janowie.

Koła te odegrały bardzo ważną rolę w hodowli koni pogrubionych, prowadzonej na tych terenach, utrzymując aktywną działalność aż do roku 1939. W 1923 r. wraz z importem 8 ogierów bretońskich, nastąpił moment przełomowy w hodowli koni sokólskich. Należy podkreślić, że importowane ogiery kryły miejscowe klacze wyhodowane na tych terenach i związane z rejonem od dziesięcioleci, np. Upas Jarboter ur. 1920, który poprzez syna Ubu i wnuka Bizona utworzył cenną linię, bardzo pożądaną przez hodowców. W okresie międzywojennym udział ogierów zimnokrwistych i ich pochodnych zmniejszył się, ale możliwość korzystnej sprzedaży do ośrodków miejskich, transportu oraz dla wojskowych komisji remontowych stworzyła dostateczne bodźce ekonomiczne dla rozwoju tej hodowli.

Po zakończeniu II wojny światowej, w celu poprawienia sytuacji zniszczonej hodowli zaczęto sprowadzać duże ilości koni z zagranicy, początkowo w ramach pomocy UNRRA, a następnie dokonując zakupów. W latach 50. XX w. utworzono stadniny i stada ogierów. Jednym z nich było Państwowe Stado Ogierów w Kętrzynie, które w pierwszych latach działalności, zgodnie z rejonizacją Ministerstwa Rolnictwa, prowadziło dwukierunkową hodowlę w swoim rejonie. Na terenach województwa białostockiego (m.in. w rejonie Sokółki, Augustowa, Suwałk i Moniek) dominował koń pogrubiony doskonalony rasami zimnokrwistymi, zwany koniem sokólskim, a w części województwa olsztyńskiego występowała mieszanina ras i typów. W 1955 r. utworzono w Polsce 5 terenowych ośrodków hodowli koni pogrubionych. Na mocy zarządzenia Ministra Rolnictwa na terenie ówczesnych powiatów sokólskiego i dąbrowskiego powstał ośrodek hodowli koni sokólskich; w latach następnych rozszerzono go o powiaty augustowski i moniecki. Właściwa praca hodowlana na terenie ośrodka sokólskiego zapoczątkowana została z chwilą powołania w 1957 r. Polskiego Związku Hodowców Koni i rozpoczęcia działalności regionalnego Białostockiego Związku Hodowców Koni. Pod jego nadzorem na omawianym terenie rozwijała się wszechstronna działalność hodowlana, która w efekcie doprowadziła do wytworzenia jednego z najbardziej genetycznie i fenotypowo skonsolidowanych typów koni zimnokrwistych w Polsce. W połowie lat 60. XX wieku w wyniku zmiany koncepcji polityczno-ekonomicznej rozpoczęto realizację nowego celu hodowlanego. Jego głównym założeniem było wyhodowanie ekonomicznego, małego konia roboczego, głębokiego, dobrze umięśnionego, o spokojnym charakterze i wydatnych chodach w stępie i kłusie. Takie podejście do hodowli koni zimnokrwistych trwało do 1972 r. i spowodowało daleko idące konsekwencje, czego wyrazem była zmiana cech pokrojowych koni.

Od początku lat 70. nastąpił w kraju systematyczny spadek pogłowia koni. W 1973 r. Minister Rolnictwa uchylił zarządzenie o ośrodkach hodowlanych, w tym również dotyczące ras koni zimnokrwistych i pogrubionych, co w konsekwencji spowodowało ich likwidację, ale tylko formalnie. Związek białostocki nadal traktował i traktuje ten teren jako najlepszy rejon hodowli koni sokólskich.

3. Uzasadnienie konieczności ochrony

Na ukształtowanie typu koni sokólskich bardzo duży wpływ miały warunki środowiskowe, w jakich zostały one wyhodowane. Wielopokoleniowe zamięśnienie hodowców z rejonu Podlasia pozwoliło na wytworzenie koni będących kulturowym dziedzictwem tego regionu Polski. Współczesne konie sokólskie reprezentują pożądaną rasę, który charakteryzuje się znaczną suchością tkanek, łagodnym temperamentem,

wytrzymałością i przydatnością do wykonywania różnych prac zaprzęgowych lub nawet wierzchowych.

Nasilający się w ostatnich latach napływ reproduktorów różnych ras zachodnioeuropejskich i używanie ich w populacji koni zimnokrwistych stanowi zagrożenie, a w konsekwencji może doprowadzić do zmiany typu konia sokólskiego i przy tym utraty szeregu charakterystycznych dla tej populacji zalet. Dlatego, konieczna jest kontynuacja ochrony tej populacji, odznaczającej się cennymi cechami genotypowymi, fenotypowymi i użytkowymi oraz utrzymywanie ich w warunkach środowiskowych zbliżonych do tych, w jakich zostały wytworzone.

4. Określenie wielkości populacji biorącej udział w programie

Populacja koni sokólskich w pierwszych latach XXI wieku szacowana była na ok. 500 osobników. Objęcie ich programem ochrony zasobów genetycznych spowodowało wzrost zainteresowania hodowców i liczby klaczy z 339 w 2008 roku do ok. 1100 w roku 2015.

5. Cele programu ochrony

Celem programu jest zachowanie populacji koni sokólskich, charakteryzujących się odrębnością genetyczną, fenotypową oraz typem użytkowym o wyraźnych predyspozycjach zaprzęgowych. Konie zakwalifikowane do programu ochrony stanowią rezerwę genetyczną. Ich wykorzystanie powinno koncentrować się na:

1. Użytkowaniu zaprzęgowym i roboczym w rolnictwie ekstensywnym i leśnictwie, do prac transportowych w małych miejscowościach, w agroturystyce, usługach na wsiach i w małych miejscowościach (np. recykling odpadów) turystyce konnej, hipoterapii, imprezach folklorystycznych;
2. Wykorzystaniu w ochronie krajobrazu;
3. Innych, np. produkcja mleka od klaczy.

6. Wzorzec rasy

Koń w typie sokólskim odznacza się prawidłową, harmonijną budową, bardziej suchą niż u innych zimnokrwistych konstytucją oddechowo-mięśniową. Dzięki wydajnemu ruchowi w stępie i klusie oraz wszechstronnej użyteczności przeznaczony jest do pracy zarówno w zaprzęgu jak i pod siodłem. W tym typie należy zachować i utrwalić: długowieczność, płodność, przystosowanie do trudnych warunków środowiskowych, wczesne dojrzewanie, szybki wzrost i rozwój, niewybredność i dobre wykorzystanie paszy, dobrą przemianę materii dzięki której nie podlegają częstym schorzeniom tylnych kończyn i są odporne na gruźlicę. Dodatkowo konie sokólskie mają zrównoważony i spokojny charakter, dzięki czemu są łatwe we współpracy z człowiekiem.

Chroniona populacja powinna charakteryzować się ściśle określonym wzorcem konia zimnokrwistego. Wymagane są:

- 1) wyraźnie zaznaczony typ płciowy;
- 2) głowa niezbyt duża i kształtna, z ruchliwymi średniej wielkości uszami, o szeroko rozstawionych ganaszach, pozwalających na jej prawidłowe ustawienie typowe dla konia zaprzęgowego oraz typowa dla płci;

- 3) dobrze umięśniona szyja, harmonijnie łącząca się z kłodą, u klaczy wyraźnie zarysowany kłąb, u ogierów umiarkowanie otłuszczony, słabo zarysowany;
- 4) kłoda beczkowata, dłuższa niż u innych koni zimnokrwistych, ale harmonijnie związana z pozostałymi partiami ciała, łopatka średniej długości i o średnim nachyleniu, klatka piersiowa pojemna i głęboka, dobre ożebrowanie, mocny grzbiet, łędwie normalne, zad szeroki, prawie zawsze spadzisty;
- 5) kończyny nie wykazujące limfatyczności, suche o prawidłowej postawie i budowie z wyraźniej zarysowanymi stawami i ścięgnami, krótkie nadpęcie;
- 6) kopyta duże, szerokie, o twardym i elastycznym rogu, prawidłowym kształcie, o szerokich piętach oraz z dobrze rozwiniętą strzałką;
- 7) owłosienie grzywy, ogona, nóg umiarkowanie obfite, o włosiu grubym i ordynarnym, lekko karbowanym; posiadają niezbyt obfite szczotki;

Występuje wyraźna dysproporcja pomiędzy mocną, masywną kłodą i bardziej suchymi w porównaniu z innymi typami koni zimnokrwistych kończynami.

Konie sokólskie odznaczają się bardzo dobrą jakością kośćca, więzadeł, ścięgien i mięśni, a także dobrym ruchem, energicznym stępem i wydajnym klusem oraz wytrzymałością w pracy zaprzęgowej. Niskonożność, silnie rozbudowany tułów i skątownie dźwigni sprzyjają ciągnięciu ciężarów.

Wymagane wymiary:

- klacze w wieku 3 lat: wysokość w kłębie 148–162 cm, obwód klatki piersiowej powyżej 200 cm, obwód nadpęcia 23–26cm,
- ogiery wpisywane do księgi w wieku 2,5 roku: wysokość w kłębie 155–165 cm, obwód klatki piersiowej powyżej 200 cm, obwód nadpęcia 25–27 cm.

Przy wyborze do programu preferowane będą klacze o wymiarach 148–158 cm wysokości w kłębie i 23–25 cm obwodu nadpęcia.

Pożądane umaszczenie: kasztanowate, gniade, dereszowate, kare. Nie dopuszcza się koni maści srokatej, tarantowatej, myszatej i siwej.

Cechami niepożądanymi są wyraźne wady eksterieru, a w szczególności łękowaty grzbiet, brak typu, limfatyczność, wady budowy i postawy nóg (wyraźna szablatość oraz szpotawość, cofnięty nadgarstek, prosty staw skokowy, miękka pęcina, strome, małe kopyta). Niepożądany jest również zbyt wybujały temperament i zły charakter (np. agresywność i trudność współpracy z człowiekiem)

7. Zasady wyboru klaczy do programu ochrony

Do programu ochrony mogą być zakwalifikowane klacze sokólskie, wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w Polsce, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które:

- 1) zostały wpisane do głównej Księgi hodowlanej koni zimnokrwistych, Sekcji koni sokólskich (dot. klaczy wpisanych do księgi od 2017 r) ;
- 2) ukończyły 30 miesięcy przed 15 marca roku kwalifikacji do programu;
- 3) charakteryzują się pokrojem i typem sokólskim potwierdzonym przez Komisję oceniającą oraz uzyskały co najmniej 75 pkt bonitacyjnych, w tym za typ rasowy co najmniej 13 pkt (dobry);

- 4) w obecności Komisji oceniającej zdały z oceną pozytywną wstępną próbę użytkowości lub próbę zaprzęgową (zgodnie z Załącznikiem 1 do programu ochrony);
- 5) mają określone markery genetyczne na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach;
- 6) posiadają potwierdzone pochodzenia po obojgu rodzicach, jeżeli rodzice byli wpisani do księgi stadnej po 2006 roku lub rodzice wpisani do 2006 roku mieli określone markery genetyczne
- 7) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w punkcie 9.1:

Klaczki, które nie zostały poddane wstępnej próbie użytkowości lub próbie zaprzęgowej lub jej nie zdały mogą zostać warunkowo zakwalifikowane do programu na 1 rok. W tym okresie powinny być poddane powtórnie próbie, której niezdanie spowoduje wykluczenie klaczy z programu. Przeglądy, podczas których prowadzona jest komisyjna ocena klaczy odbywają się w czasie i miejscu określonym przez prowadzącego księgę w uzgodnieniu z Instytutem.

W przypadku zbyt dużej liczby klaczy zgłaszanych do programu preferowane będą klaczki urodzone w historycznych regionach wytworzenia i występowania koni sokólskich;

8. Zasady wyboru ogierów do programu ochrony

W programie ochrony użyte mogą być ogiery sokólskie, wyłącznie hodowli krajowej, urodzone w historycznych regionach wytworzenia i występowania koni sokólskich, poddane ocenie wartości użytkowej zgodnie z obowiązującymi przepisami, które :

- 1) spełniają warunki wpisu do głównej księgi hodowlanej koni zimnokrwistych, Sekcji koni sokólskich (dot. ogierów wpisywanych do księgi od 2017 r.);
- 2) w ocenie pokroju uzyskały min. 79 pkt. bonitacyjnych, w tym za typ rasowy i płciowy co najmniej 14 pkt (bardzo dobry),
- 3) w obecności Komisji oceniającej zdały z oceną pozytywną wstępną zaprzęgową próbę użytkowości, lub właściwą próbę zaprzęgową (zgodnie z Załącznikiem 2 do programu ochrony)
- 4) mają określone markery genetyczne na podstawie badań przeprowadzonych w upoważnionych laboratoriach;
- 5) posiadają potwierdzone pochodzenia po obojgu rodzicach, jeżeli rodzice byli wpisani do księgi stadnej po 2006 roku lub rodzice wpisani do 2006 roku mieli określone markery genetyczne;
- 6) potomstwo urodzone po nich spełnia warunki rodowodowe uczestnictwa w programie ochrony;
- 7) pod względem rodowodowym spełniają warunki określone w punkcie 9.1.

Ogierzy nie zakwalifikowane ze względu na niedostateczny rozwój mogą być ponownie przedstawione Komisji do oceny w następnym roku (tylko raz).

W wyjątkowych i uzasadnionych przypadkach na wniosek prowadzącego księgę lub/i Koordynatora programu po pozytywnym zaopiniowaniu przez Grupę Roboczą Instytut może podjąć decyzję o kwalifikacji do programu osobnika nie spełniającego wszystkich wymogów rodowodowych, ale charakteryzującego się bardzo dobrym typem sokólskim

9. Metody hodowlane

Podstawowym celem programu ochrony zasobów genetycznych koni sokólskich jest utrzymanie zmienności genetycznej. Z tego względu będzie się dążyć do wyodrębnienia męskich i żeńskich linii oraz ich zrównoważonego rozwoju. Kryteria selekcji poszczególnych osobników uwzględniają ocenę rodowodu, cech eksterieru (pokrój i wskaźniki biometryczne) oraz wyniki prób użytkowości ściśle związane z typem. Prace hodowlane prowadzone są z uwzględnieniem następujących kryteriów:

9.1. Ocena rodowodu

Wymagane jest:

- pochodzenie od trzech pokoleń koni urodzonych w kraju wpisanych do polskiej księgi koni zimnokrwistych.(dotyczy ogierów kwalifikowanych do programu od 2016 r.).
- Posiadają w piątym pokoleniu rodowodu co najmniej 24 na 32 przodków sokólskich, tzn. koni urodzonych w historycznych regionach wytworzenia i występowania typu oraz ras użytych do ich wytworzenia: ardeńskiej i bretońskiej, co jest określane na podstawie informacji rodowodowych. W tym samym pokoleniu rodowodu po stronie stanowiącej przodków matki na 16 przodków musi być co najmniej 12 sokólskich.. Preferowane będą konie posiadające przodków sokólskich wpisanych do Działu I, pkt 3., I Tomu Kz;

W piątym pokoleniu rodowodu udział przodków ras: belgijskiej, reńsko-belgijskiej, zimnokrwistych niemieckich, fiordów, mur-insulanów oraz koni sztumskich nie może być większy niż 8 przodków tych ras na 32 wszystkich przodków, ale nie większy niż 4 na 16 ze strony matki. Jeżeli w czwartym lub w piątym pokoleniu wystąpi przodek NN, przypisany mu będzie taki sam typ jak potomka.

Rodowód oceniany będzie także pod względem stopnia spokrewnienia przodków i obecności w rodowodzie osobników typowych.

9.2. Ocena wartości użytkowej prowadzona jest z uwzględnieniem:

a) oceny wzrostu, rozwoju, eksterieru i cech charakteru

Ocena ta przeprowadzana jest zgodnie z zasadami przyjętymi w Programie hodowli koni zimnokrwistych, Sekcji koni sokólskich;

b) oceny wyników wstępnej próby użytkowości lub próby użytkowości zaprzęgowej pozwalające na ocenę zarówno cech fizycznych jak i cech charakteru (zgodnie z Załącznikiem 1 i 2 do programu ochrony).

c) oceny użytkowości rozplodowej

Klacze – ocena efektywności rozrodczej i produkcyjności prowadzona jest na podstawie:

- wskaźników rozrodu,
- liczby żywo urodzonych źrebiąt,
- liczby źrebiąt odsadzonych.

Ogiery – ocena efektywności rozrodczej i produkcyjności prowadzona jest na podstawie:

- prawidłowości zachowań seksualnych (libido),
- skuteczności krycia,

- liczby żywo urodzonych źrebiąt.

9.3. Ocena wartości hodowlanej

W ocenie wartości hodowlanej bierze się pod uwagę: wyniki oceny własnej, prób dzielności, użytkowości rozplodowej, wartości potomstwa i osobników spokrewnionych

9.4. Dobór osobników do kojarzeń

Hodowcy/właściciele klaczy objętych programem ochrony dokonują doboru par do kojarzeń zgodnie z wymogami programu ochrony.

9.5. Zakres kriokonserwacji materiału biologicznego

W celu zabezpieczenia ciągłości linii męskich i żeńskich, materiał biologiczny będzie gromadzony i przechowywany zgodnie z zasadami wyboru materiału biologicznego podlegającego kriokonserwacji, określonymi przez Grupę Roboczą.

Materiał biologiczny będzie zdeponowany i przechowywany w Krajowym Banku Materiałów Biologicznych.

9.6. Wykorzystanie materiału biologicznego

Powszechnie stosowany jest rozród naturalny, tj. tzw. krycie z ręki. Inseminacja nasieniem świeżym i schłodzonym jest dopuszczalna. Inseminacja nasieniem mrożonym jest dozwolona po uzyskaniu zgody Grupy Roboczej.

Wykorzystanie zdeponowanego materiału biologicznego (*ex-situ in vitro*) odbywać się będzie zgodnie z zasadami określonymi w Krajowym Programie kriokonserwacji.

10. Zasady organizacji i realizacji programu ochrony

Programem ochrony zasobów genetycznych koni sokólskim są obejmowane konie, które:

1. Zostały zakwalifikowane do programu przez Instytut;
2. Spełniają warunki określone w punkcie „Zasady wyboru klaczy do programu ochrony” i „Zasady wyboru ogierów do programu ochrony”;
3. Klacze są kryte ogierami zakwalifikowanymi wg „Zasady wyboru ogierów do programu ochrony”;
4. W ciągu każdych 5 lat uczestnictwa w programie klacze rodzą co najmniej dwa źrebięta, spełniające kryteria rodowodowe programu. Źrebięta muszą pochodzić po ogierach zakwalifikowanych do programów, być odchowane do wieku co najmniej 2 miesięcy i ocenione pod matkami, co najmniej na 14 pkt w skali 20-punktowej (5 pkt za typ i pokrój, 5 pkt za rozwój, 5 pkt za zdrowie, 5 pkt za ruch).
5. W przypadku wątpliwości co do pochodzenia źrebiąt Instytut może zażądać wykonania badania markerów genetycznych na koszt hodowcy, przeprowadzonego w upoważnionych laboratoriach. Definitywnie stwierdzona niegodność pochodzenia źrebięcia będzie skutkować automatycznym wykluczeniem klaczy-matki źrebięcia z programu

6. Klacze nie mogą być kryte ogierami blisko z nimi spokrewnionymi, czyli: ojcami, synami, braćmi, półbraćmi.
7. Hodowca/właściciel klaczy uczestniczący w programie ochrony zobowiązany jest do utrzymania co najmniej 2 klaczy w typie sokólskim;
8. Hodowca/właściciel zobowiązany jest do utrzymania klaczy w warunkach zgodnych z przepisami o dobrostanie zwierząt.

Przy rozpatrywaniu wniosku o uczestnictwo w programie i kwalifikacje kolejnych klaczy, uwzględniane są również:

1. rejon kraju – preferowane będą rejony typowe dla konia sokólskiego;
2. warunki dobrostanu;
 - a. kondycje koni (brak wychudzenia lub zatuczenia, stan kopyt)
 - b. warunki stajenne (zaplecze, stajnie, wybiegi, pastwiska) lub bezstajenne (powierzchnia pastwisk, ochrona przed niekorzystnymi warunkami atmosferycznymi);
 - c. możliwość zapewnienia prawidłowej opieki i nadzoru nad końmi;
3. formy użytkowania koni; preferowane będzie użytkowanie robocze oraz wykorzystanie w agroturystyce, rekreacji i innych;
4. aktywność hodowcy związana z promowaniem koni sokólskich poprzez uczestnictwo w pokazach, wystawach, zawodach, itp.
5. warunki przyrodnicze i środowiskowe ocenianego ośrodka.

W pierwszej kolejności kwalifikowane są zwierzęta, które zgodnie z wytycznymi programu ochrony dla danej rasy są niezbędne do jego pełnej realizacji.

Instytut corocznie prowadzi weryfikację klaczy zakwalifikowanych do udziału w programie pod kątem przestrzegania zasad w nim określonych. Podczas wizytacji stada przez koordynatora programu hodowca ma obowiązek zaprezentować wszystkie klacze uczestniczące w programie ochrony, ich warunki utrzymania oraz dokumenty identyfikujące. Uchylenie się od tego obowiązku może skutkować wykluczeniem z programu.

Program ochrony zasobów genetycznych koni rasy zimnokrwistej w typie sokólskim realizowany jest przez:

- hodowcę/właściciela klaczy w typie sokólskim,
- Związek,
- Instytut.

Zasady współpracy IZ PIB i PZHK określa zawarte porozumienie.

Zasady uczestnictwa hodowców w programie określa Umowa o przystąpieniu do realizacji programu ochrony zasobów genetycznych koni zawarta pomiędzy hodowcą/właścicielem stada a Instytutem.

W przypadku stwierdzenia nieprzestrzegania zapisów ww. Umowy oraz niniejszego programu przez hodowcę może on zostać usunięty z programu bez prawa powtórnego przystąpienia.

Dla wspomagania realizacji programu w miarę dostępności środków będą podejmowane dodatkowe działania, takie jak:

- a) prowadzenie badań naukowych dotyczących charakterystyki populacji (szczegółowa charakterystyka biometryczna, etologiczna, kontrola stopnia spokrewnienia, dystansu genetycznego, badania grup krwi i innych markerów genetycznych);
- b) promocja walorów koni sokólskich poprzez organizowanie i wspieranie wszelkich poczynań mających na celu rozpropagowanie hodowli tych koni;
- c) organizowanie wystaw hodowlanych (regionalnych i krajowych), prób dzielności i czempionatów;
- d) upowszechnianie wiedzy o populacji koni zimnokrwistych w typie sokólskim w środkach masowego przekazu (radio, telewizja), książkach, artykułach prasowych i innych.

Biorąc pod uwagę, że typ sokólski jest populacją lokalną zakłada się, że wraz ze wzrostem liczby koni sokólskich zostanie wprowadzone stopniowe ograniczenie obszaru działania programu do regionów historycznego występowania typu. Może to być związane z ograniczeniem liczby klaczy przyjmowanych do programu z innych regionów.

11. Nadzór i ocena efektywności realizacji programu ochrony

Nadzór merytoryczny nad realizacją programu ochrony zasobów genetycznych koni sokólskich sprawuje Instytut. Grupa Robocza działająca przy Instytucie

- opiniuje wyniki kwalifikacji;
- opiniuje sprawy wątpliwe oraz może wnioskować o zmiany w programach ochrony;
- dokonuje oceny efektywności działania programu poprzez analizę przebiegu realizacji jego celów.

Analiza jest wykonywana na podstawie danych przekazanych przez Związek oraz koordynatora programu ochrony.

Okresowa ocena wykonywana jest przez Grupę Roboczą w oparciu o analizę własną lub analizę, jaką przeprowadziła inna jednostka (na zlecenie Instytutu).

Załącznik 1 - Regulaminy oceny wartości użytkowej klaczy

Załącznik 2 – Regulaminy oceny wartości użytkowej ogierów

12. Piśmiennictwo

1. Cześnik E., Niewiński W., Polak G., (2010). Program ochrony zasobów genetycznych koni zimnokrwistych w typie sokólskim. Załącznik nr 6 do Zarządzenia Dyrektora IZ PIB nr 19/10 z dnia 16 kwietnia 2010.
2. Chrzanowski S., Chachuła J., Szelałowska–Wąsik U., Oleksiak S., Wilczak J. (1989). Konie zimnokrwiste w Polsce środkowej, środkowo-wschodniej i południowej. PWN, Warszawa.
3. Pruski W. (1960). Hodowla koni. Tom I. PWRiL, Warszawa
4. PZHK (1964). Księga stadna koni zimnokrwistych i pogrubionych (Kzp). Tom I. PWRiL, Warszawa
5. Nozdryn-Płotnicki (1969) Koń sokólski, PWRiL.

Opracowanie programu:

Dr Grażyna Polak

Wiesław Niewiński

Andrzej Stasiowski

Grażyna Kujawska

Prof. Zbigniew Jaworski

Program został pozytywnie zaopiniowany przez Grupę Roboczą ds. ochrony zasobów genetycznych koni, działającą przy Instytucie Zootechniki PIB.

Akceptuję:

Dyrektor Instytutu Zootechniki PIB

Za przygotowanie konia do prób użytkowości odpowiada właściciel konia. Za przeprowadzenie prób użytkowości odpowiada jednostka wyznaczona przez prowadzącego księgę.

1. Próba wstępna.

Polega ona na ocenie zachowania się klaczy podczas zakładania ogłowia, podnoszenia i trzymania każdej z nóg, trzymania do oceny i prowadzenia w rękę na trójkącie (o wielkości zgodnej z przyjętymi standardami) w stępie i kłusie. Zachowanie się konia oceniane jest, w zależności od wykonania czynności, w skali 5-punktowej:

5 pkt. - z łatwością, bezbłędnie, w sposób płynny

4 pkt. - z drobnymi zahamowaniami, w sposób mało płynny

3 pkt. - z trudnościami, po 1 - 3 nieudanych próbach

2 pkt. - z dużymi oporami, po więcej niż 3 nieudanych próbach, konieczna pomoc drugiej osoby

1 pkt. - niemożliwa do wykonania wskutek oporu lub niebezpiecznych reakcji konia.

Otrzymanie 1 lub 2 pkt. w próbie wstępnej wyklucza konia z udziału w dalszych próbach. Próbę wstępną można powtórzyć jednokrotnie, po co najmniej jednomiesięcznym ponownym przygotowaniu konia.

2. Próba zaprzęgowa

W obecności komisji właściciel z pomocnikiem zaprzęgają klacz do lekkiego, ogumionego wozu. W zaprzęgu klacz rusza stępem i na odcinku 200 m jest oceniana przez komisję. Po zawróceniu stępem w oznaczonym miejscu, klacz pokonuje kłusem odcinek o długości ok. 200 m, również oceniany przez komisję. W oznaczonym miejscu przed komisją klacz przechodzi do stępa i zatrzymuje się. Po zatrzymaniu należy ruszyć stępem.

Komisja dokonuje oceny wg poniższej tabeli:

L.p.	Cecha	Ocena	Mnożnik
1.	Charakter i zachowanie się	0-10 pkt.	x2
2.	Styl ruszenia, zatrzymanie, nieruchomość	0-10 pkt.	x2
3.	Stęp	0-10 pkt.	x3
4.	Kłus	0-10 pkt.	x3

Skala ocen co 0,5 pkt. Klacz zdaje próbę jeżeli uzyska min. 50 pkt.

1. Ogier w wieku 2,5-3,5 lat, przed wpisaniem do księgi, poddaje się obowiązkowo wstępnej polowej próbie zaprzęgowej według następującego programu:

Próbie przeprowadza się w wozie konnym na ogumionych kołach o masie 500-600 kg. Do próby należy wybrać odcinek polnej, piaszczystej drogi o nieubitej nawierzchni, dopuszcza się podłoże trawiaste.

Ogiera zaprzęgają do wozu nie mniej niż 2 osoby, ale nie więcej niż 3. Bat dozwolony jest tylko do kontrolowania konia, brutalne użycie bata powoduje dyskwalifikację.

W próbie tej nie należy wymagać od konia szczytowych wysiłków, a wynik jej trzeba ocenić na podstawie chęci konia do uciągu i jego zachowania w czasie próby.

Schemat próby:

- 1) Zaprzęgnięcie konia do wozu.
- 2) Ruszenie stępem na dystans min. 20 m.
- 3) Zatrzymanie konia na 20 s.
- 4) Ruszenie stępem na dystans min. 20 m.
- 5) Zatrzymanie konia na 20 s.
- 6) Ruszenie stępem na dystansie nie mniejszym niż 10 m, podjechanie do Komisji i zakończenie próby.

Punktuje się za sposób ciągnięcia, ruszanie z miejsca oraz zachowanie konia podczas zatrzymania i w pozycji stój.

Punkty przyznaje się według poniższej skali:

RUSZANIE Z WOZEM I SPOSÓB CIĄgniĘCIA:

- 5 pkt. – koń ciągnie chętnie, trzy razy rusza bez szarpania, spokojnie wkładając się w uprzęż,
- 4 pkt. – koń ciągnie chętnie, ale z pewnym wysiłkiem lub ciągnie nerwowo, ale rusza bez szarpania,
- 3 pkt. – koń ciągnie chętnie, ale rusza z pewnym szarpaniem,
- 2 pkt. – koń ciągnie z szarpaniem, z dużym wysiłkiem, z kilkoma próbami ruszania, przy ruszaniu kręci się i jest niespokojny,
- 1 pkt. – koń kilka razy przykłada się do ciągnięcia z szarpaniem, z cechami nerwowego zachowania się i z trudem pokonuje opór wozu.

ZATRZYMANIE I POZYCJA NA STÓJ:

- 5 pkt. – koń zatrzymał się płynnie i stoi spokojnie przez 20 s. podczas każdego zatrzymania,
- 4 pkt. – koń zatrzymał się płynnie, ale stojąc wykazuje pewną nerwowość, podczas zatrzymań nie wystął do końca 20 s., stał po ok. 15 s.,
- 3 pkt. – koń zatrzymał się mało płynnie, i stojąc jest niespokojny, nerwowy, kręci się, stoi podczas każdego zatrzymania nie dłużej jak 10 s.,
- 2 pkt. – koń zatrzymał się z trudem, po kilku (2-3) próbach zatrzymania go przez powożącego, po zatrzymaniu kręci się i po kilku sek. rusza,
- 1 pkt. – koń zatrzymał się po wielu próbach zatrzymania go przez powożącego, nie potrafi stać w miejscu, rusza po zatrzymaniu.

Koń może zostać zdyskwalifikowany, gdy podczas tej części próby szarpie, skręca na boki, skacze, nie chce przyłożyć się do ciągnięcia wozu, cały czas zachowuje się nerwowo, stwarzając zagrożenie dla powożącego, komisji lub osób postronnych.

Ocena końcowa dla koni sokólskich i sztumskich:

- 10 pkt. – ocena wybitna.
- 9-8 pkt. – ocena bardzo dobra.
- 7-6 pkt. – ocena dobra.
- 5 pkt. – ocena dostateczna.
- 4 pkt. i mniej – próba nie zaliczona.

2. Ogiery w wieku 4-6 lat poddaje się obowiązkowo zasadniczej polowej próbie zaprzęgowej według następującego programu:

I. Warunki techniczne próby:

- a. Próba użytkowości składa się z 3 części:
 - próby szybkości w kłusie,
 - próby szybkości w stępie,
 - próby ciągnięcia oraz zachowania się konia podczas ruszania i ciągnięcia.
- b. Do zdania próby wymagane jest spełnienie warunków we wszystkich trzech jej częściach. Koń, który nie spełni warunków choćby jednej części próby, podlega dyskwalifikacji i w dalszych próbach nie bierze udziału. Ogiery zaprzęgają do wozu nie więcej niż 2 osoby.
- c. Próby w stępie i kłusie powinny się odbywać na spokojnej, nieruchliwej szosie (będącej w dobrym stanie) na odcinku 1km bez zakrętów i wzniesień. Próba siły -

na równym placu lub drodze gruntowej, dającej odpowiednie oparcie dla nóg ciągnącego konia.

II. Próba szybkości w kłusie.

Koń powinien przebyć 1 km w wozie bez obciążenia, jedynie z woźnicą i sędzią. Do obowiązków sędziego należy mierzenie czasu, kontrola ruchu konia (czy nie zagalopował) oraz sprawdzenie, czy woźnica nie używa bata.

Punktuje się za uzyskany czas według podanej niżej tabeli. Od uzyskanych punktów odejmuje się punkty karne za przejście konia w galop.

Punktacja za czas:

Punkty	Ogiery sztumskie	Ogiery sokólskie
7	poniżej 3'05''	poniżej 3'10''
6	3'05'' – 3'15''	3'10'' – 3'20''
5	3'16'' – 3'25''	3'21'' – 3'30''
4	3'26'' – 3'35''	3'31'' – 3'40''
3	3'36'' – 3'45''	3'41'' – 3'50''
2	3'46'' – 3'55''	3'51'' – 4'00''
1	3'56'' – 4'15''	4'01'' – 4'20''
Dyskwalifikacja	powyżej 4'15''	powyżej 4'20''

Punkty karne za przejście konia w galop:

- za każde przejście w galop do 4 foule włącznie - 1 pkt.
- za każde przejście w galop do 8 foule włącznie - 2 pkt.
- za każde przejście w galop powyżej 8 foule włącznie - 3 pkt.

Uwaga: Przejście w galop nie dyskwalifikuje konia.

III. Próba w stępie z obciążeniem. Koń musi przebyć stępem dystans 1km w wozie z obciążeniem równym 200% ciężaru konia (wraz z ciężarem wozu, woźnicy i sędziego).

Punktacja za czas:

Punkty	Ogiery sztumskie	Ogiery sokólskie
7	poniżej 8'05''	poniżej 8'10''
6	8'05'' – 8'30''	8'10'' – 8'35''
5	8'31'' – 8'55''	8'36'' – 9'00''
4	8'56'' – 9'20''	9'01'' – 9'25''
3	9'21'' – 9'45''	9'26'' – 9'50''
2	9'46'' – 10'10''	9'51'' – 10'15''
1	10'11'' – 10'35''	10'16'' – 10'40''

Dyskwalifikacja	powyżej 10'35''	powyżej 10'40''

Punkty karne za przejście konia w kłus:

–		za	każde
	przejście w kłus do 5 kroków włącznie	- 1 pkt.	
–		za	każde
	przejście w kłus do 10 kroków włącznie	- 2 pkt.	
–		za	każde
	przejście w kłus powyżej 10 kroków włącznie	- 3 pkt.	

Uwaga: Przejście w kłus nie dyskwalifikuje konia.

IV. Próba siły i chęci ciągnięcia.

Próbę przeprowadza się w wozie konnym na ogumionych kołach. Wóz powinien być mocnej konstrukcji i możliwie ciężki (500-700 kg). Opór uzyskuje się poprzez zastosowanie specjalnych podkładek oporowych, lub innych urządzeń oporowych. Do próby należy wybrać odcinek polnej, piaszczystej drogi o nie ubitej nawierzchni lub plac o luźnej strukturze podłoża.

Aby nie obciążać gwałtownie konia i stworzyć mu warunki wdrożenia do stopniowego, zwiększającego się wysiłku, najazd na wyznaczony odcinek próby odbywa się nie obciążonym wozem (bez podkładek oporowych).

Właściwa próba podzielona jest na trzy odcinki z trzema krótkimi, około 15 sek. przerwami między każdą jazdą. Pierwszy odcinek próby (8-10 m) wykonuje się przy podłożonej podkładce oporowej pod jedno z tylnych kół. Po zatrzymaniu konia - wykorzystując przerwę - pomocnik sędziego podkłada pod drugie tylne koło, drugą podkładkę. W czasie pokonywania drugiego odcinka drogi (5-8 m) należy zwrócić uwagę czy koń włożył w pokonanie oporu duży, możliwie maksymalny wysiłek. Jeżeli koń wykazuje chęć ciągnięcia i możliwość pokonania większego oporu, należy tył wozu odpowiednio obciążyć (na ogół wystarcza 100-200 kg) i ruszyć dalej (5-8 m). Punktuje się za jakość ciągnięcia, w szczególności chęć do ciągnięcia i zachowanie się konia podczas próby.

Punktacja:

- 5 pkt. - koń ciągnie chętnie, pokonuje opór przy podłożonych 2 podkładkach i obciążonym tyle wozu, 3 razy rusza bez szarpania, spokojnie wkładając się w uprząż.
- 4 pkt. - koń ciągnie chętnie (obciążenie jak wyżej), ale z pewnym wysiłkiem lub ciągnie nerwowo, ale rusza bez szarpania.
- 3 pkt. - koń ciągnie chętnie (obciążenie jak wyżej), ale z pewnym szarpaniem.
- 2 pkt. - koń ciągnie z szarpaniem (obciążenie jak wyżej), z dużym wysiłkiem, z kilkoma próbami ruszania.
- 1 pkt. - koń kilka razy przykłada się do ciągnięcia z szarpaniem, z cechami nerwowego zachowania się i z trudem pokonuje opór wozu z podłożonymi dwiema podkładkami oporowymi.

- Dyskwalifikacja - koń szarpie, skręca na boki, skacze, nie chce przyłożyć się do ciągnięcia wozu z podłożonymi dwiema podkładkami, cały czas zachowuje się nerwowo.

Koniom, które uzyskały co najmniej 3 punkty dodaje się dodatkowo punkty za zachowanie przy zakładaniu uprzęży i zakładaniu do wozu:

- 2 pkt. - o ile koń zachowuje się spokojnie, w trakcie próby i po jej zakończeniu.
- 1 pkt. - o ile koń zachowuje się spokojnie, lecz z pewną (odczuwalną) niechęcią przyjmuje uprzęż i zakładanie do wozu.

Maksymalna ilość punktów do zdobycia za próbę uciągu wynosi 7 pkt.

Ogólny wynik próby dzielności jest sumą wszystkich 3 konkurencji i określa się go w następujący sposób:

	Konie sztumskie i sokólskie
Ocena wybitna	18-21 pkt.
Ocena bardzo dobra	14-17 pkt.
Ocena dobra	9-13 pkt.
Ocena dostateczna	6-8 pkt.
Dyskwalifikacja	poniżej 6 pkt.

Bat dozwolony jest tylko do kontrolowania konia. Brutalne użycie bata w którejkolwiek części próby powoduje dyskwalifikację konia. Wskazana jest zachęta głosem.

Ogier, który nie zdał próby, może powtórzyć ją jeszcze raz, w okresie do jednego roku. Niezdanie próby w tym okresie, spowoduje wycofanie ogiera z programu hodowlanego, a jego potomstwo nie będzie posiadało prawa wpisu do księgi.

Zasadnicza oraz wstępna próba zaprzęgowa może być zastąpiona próbą alternatywną, której warunki i sposób przeprowadzenia określa prowadzący księgę. Pozytywne zaliczenie próby alternatywnej jest spełnieniem przez ogiera wymagań co do wartości użytkowej.